

Trnova pot in umor Filipa Terčelja

IVO ŽAJDELA

Filip Terčelj in Franc Krašna sta bila med tistimi duhovniki, ki so ju komunisti umorili po drugi svetovni vojni. Oba so še posebno kruto pokončali 7. januarja 1946 v Štulčevi grapi pod Davčo. Ivan Albreht je zdaj o tem napisal zajetno knjigo.

Filip Terčelj se je rodil leta 1892 v Grivčah pri Šturjah pri Ajdovščini. Šolal se je v Šentvidu in Ljubljani, posvečen je bil leta 1917, bil kaplan v Škofji Loki, nato je študij nadaljeval v Nemčiji. Leta 1922 se je vrnil v goriško nadškofijo. Leta 1931 so ga Italijani zaprli. Po prihodu iz konfinacije se je umaknil v ljubljansko škofijo. V letih od 1934 do 1945 je bil suplent za nemščino in profesor verouka na Poljanski gimnaziji v Ljubljani ter kurat v prisilni delavnici. Po vojni ga je komunistični režim zaprl. Po prihodu iz zapora je bil tako rekoč revež, zato ga je za božične praznike leta 1945 znanec Franc Krašna, župnik v Sorici, povabil k sebi, da bi mu pomagal.

Franc Krašna se je rodil leta 1887 v Ljubljani. Posvečen je bil leta 1911. Po raznih kaplanskih službah je leta 1927 prevzel župnijo Sv. Križ nad Jesenicami. Leta 1941 je bil z drugimi gorenjskimi duhovniki izgnan. Po vojni je bil imenovan za župnika v Sorici. Tam je doživel komunistično nasilje nad do-

mačini. Še pred njegovim prihodom so maja 1945 ugrabili 24 moških in jih neznano kje umorili, konec leta 1945 pa so nasilno izgnali iz domov, nato čez mejo v Avstrijo 90 ljudi, od tega 62 otrok. Še posebej so nastradali prebivalci podratitovških vasi, predvsem Spodnjih Danj, zato je Krašna tam maševal bolj pogosto in bil ljudem v oporo.

V koprski škofiji so leta 2010 začeli postopek za beatifikacijo Filipa Terčelja.

V primežu režimov

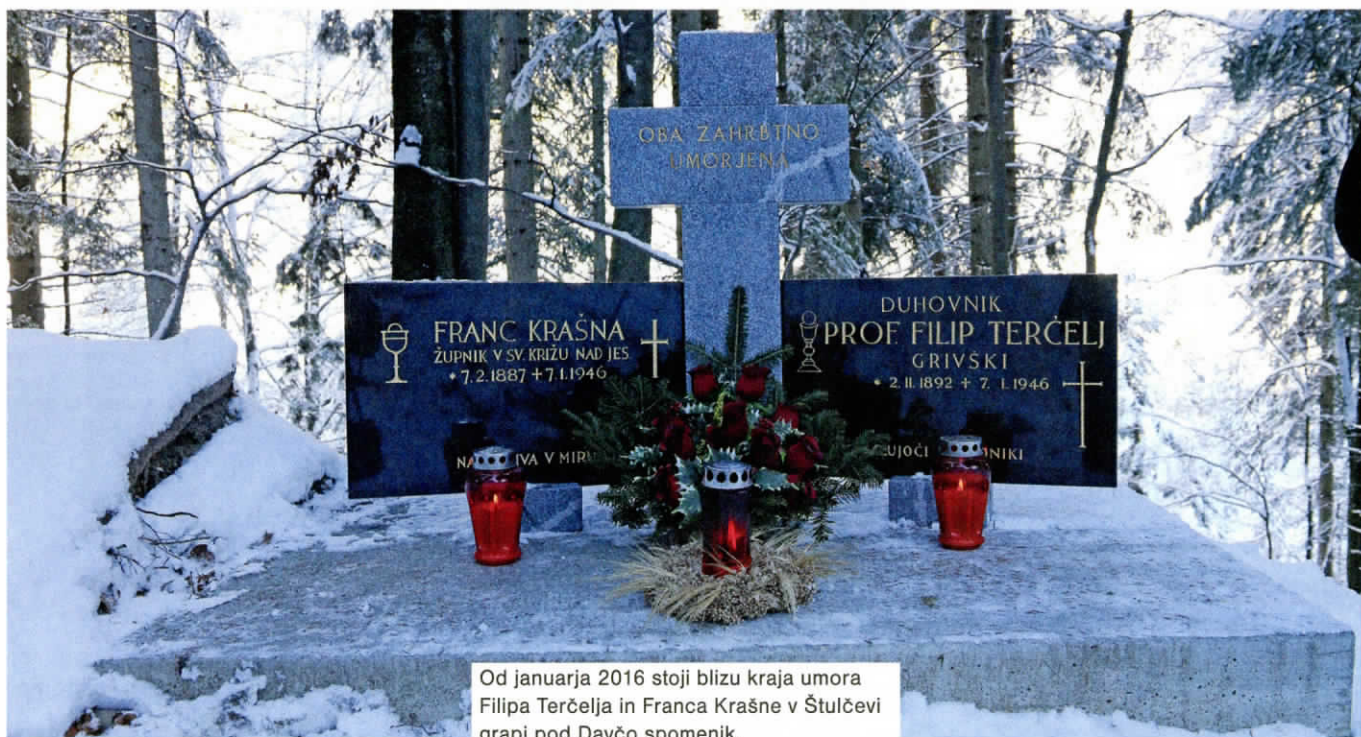
Zdaj je založba Družina izdala knjigo Ivana Albrehta s »preprostim« naslovom *Filip Terčelj* in zgovornim podnaslovom *Duhovnik v primežu dveh svetovnih vojn in treh zločinskih režimov*. Gre za izjemno dobro napisano biografijo, ki Filipa Terčelja prikaže kot veliko osebnost primorske in slovenske zgodovine. Hudo so ga preganjali fašisti, potem so ga po vojni zaprli tudi komunisti. Oboji so ga trpinčili in sramotili. Na koncu so ga komunistični mo-

rilci kot steklega psa umorili v skrajno odročni grapi. Nekaj domačinov je nato oba umorjena duhovnika skrivaj pokopalo na davškem pokopališču. Dolgo ne generalni vikar Anton Vovk ne sorodniki niso vedeli, kaj se je zgodilo s Terčeljem. Šele po demokratizaciji Slovenije, torej po letu 1990, je resnica začela prodirati na svetlo. Zanimivo, še po 27 letih demokracije jo nekaj posameznikov ovira, pri čemer si izmišljajo svoje zgodbe in sovražijo nekatere druge, ki si prizadevajo za resnico.

Poglejmo, kako je avtor v knjigi prikazal umor obeh duhovnikov.

Različna pričevanja

»Z leti se je o umoru obeh duhovnikov nabralo precej pričevanj. Mnoga med njimi se dopolnjujejo, včasih si v podrobnostih tudi nasprotujejo,« je ugotovil avtor knjige. »Skušajmo predstaviti odgovore na nekaj preprostih vprašanj; vprašanja so preprosta, odgovori ne vedno, kar ne preseneča,

Od januarja 2016 stoji blizu kraja umora Filipa Terčelja in Franca Krašne v Štulčevi grapi pod Davčo spomenik.

saj je bila v ozadju zločina dobro izurjena hudodelska organizacija. Poleg tega z leti še tako živi spomini obledijo in se zlasti v podrobnostih nehote spreminjajo.« Opisal je dve različici, kdaj sta bila duhovnika zajeta. Najstarejša pričevanja, prvi pisni dokumenti in večina drugih pričevanj trdijo, da sta bila zajeta (natančneje ugrabljena) v ponedeljek, 7. januarja, dan po prazniku sv. treh kraljev.

Najpomembnejši dokument, ki pričuje o tem, je pismo z dne 24. julija 1946, ki ga je napisal takratni generalni vikar ljubljanske škofije Anton Vovk ministrstvu za notranje zadeve v Ljubljani. V njem je nedvoumno zapisano: »6. januarja t. l. je župnik Krašna v Sorici oznanil, da odhaja ta oba v Ljubljano naslednji dan in da nekaj dni ne bo službe božje. Dne 7. januarja sta se res odpravila v Ljubljano in sta bila na poti proti Železnikom prijeta ...«

Iz Sorice v dolino

Enako je zapisal Slovenski Primorec 29. avgusta 1946. »7. januarja 1946 sta odšla Filip Terčelj in Franc Krašna iz obmejne fare Sorica po cesti v dolino, ker sta bila namenjena v Ljubljano ...« Albreht opozarja, da sta to pisna dokumenta, ki sta nastala pol leta po dogodku in po daljšem poizvedovanju, zato imata veliko večjo težo kot pa spomini, ki so bili prvič zapisani po letu 2000.

Duhovnika sta se torej v nedeljo, po jutranji maši v Davči, vrnila v Sorico, kjer je eden od njiju maševal. Popoldansko nedeljsko bogoslužje pa naj bi bilo v Spodnjih Danjah, ki ga je vodil Krašna. Anton Vovk je na udbovskem zaslišanju 14. avgusta 1946 trdil, da je imel Terčelj na praznik sv. treh kraljev še pogreb. V Sorici sta prespala in se po jutranji maši ponedeljek odpravila peš v dolino, da bi nekako prišla do Ljubljane, ugotavlja avtor knjige in dodaja, da pripoved Franca Peternelja ml. (r. 1939) - Jureževga, ki jo je dal v javnost šele leta 2004, govori, da so Terčelja in Krašna zajeli že v nedeljo, 6. januarja, proti večeru, in sicer na poti iz Zgornje Davče proti Sorici. »Človeku se vsiljuje tehtno vprašanje, zakaj se je ta zgodba pojavila šele po šestih desetletjih od umora, ko je večina ljudi, ki so o umoru obeh duhovnikov kaj vedeli, že pomrla,« sprašuje Albreht.

Kraj ugrabitve

Avtor glede kraja ugrabitve zapiše, da vsa pričevanja, razen zadnjega iz leta 2004, trdijo, da sta duhovnika zajeta v Podroštu, ko sta prihajala iz Sorice, namenjena proti Škofji Loki. Tudi v prvih civilnih in cerkvenih zapisih iz leta 1946 je nakazana ta pot. Aretirana duhovnika sta bila prisiljena obrniti smer. Nekaj časa so ju vodili navzgor po cesti v smeri Petrovega Brda, to ni ostalo neopaženo. Marija Okorn je videla, da so ju zajeli v Podroštu. Anton Vovk je na udbo-

Filip Terčelj

Franc Krašna

vskem zaslišanju 14. avgusta 1946 omenil, da so »jih baje videli, da so jih peljali proti meji«. Posamezniki so opazili, da so vodili zajeta duhovnika v smeri Zgagove postojanke »knojevcev«, ki stoji tik ob cesti proti Podbrdu. Več pričevalcev omenja Stanka Kejžarja, ki je bil cestar. Zagrozili so mu, da mora molčati, vendar je kljub temu nekaterim zaupal grozljivo srečanje.

Gospodinja pri Matijevi hiši, ki stoji tik ob cesti, jih je videla, da so zavili z glavne ceste na pot proti Davči. Pot vodi levo, strmo navkreber proti Davči do Varžeta in naprej. Privedli so ju do Brelihove hiše, ki danes ne obstaja več. Bila je last Franca Zgaga, ki so ga že leta 1945 izgnali na Koroško. Posestvo so nato zasedli Janez Jensterle, po domače Plašajtar, s svojo družino in pa Kurinovi (Guzelj), ki so se kasneje, po 20. decembru, ko so izgnali tri družine iz Davče, naselili v Lukovo hišo.

Mučenje pred umorom

O dogajanju v Brelihovi hiši je več pričevanj, ki se dopolnjujejo, piše naprej Albreht. V hiši so duhovnika zaprli in mučili tako, da so ju slekli, odprli okna, ju izpostavili strupenemu zimskemu mrazu in

pretepali. Plašajtarjeva žena Julka, ki je bila z otroki v hiši, je pripovedovala, da sta duhovnika molila tako glasno, da so ju vsi v hiši slišali.

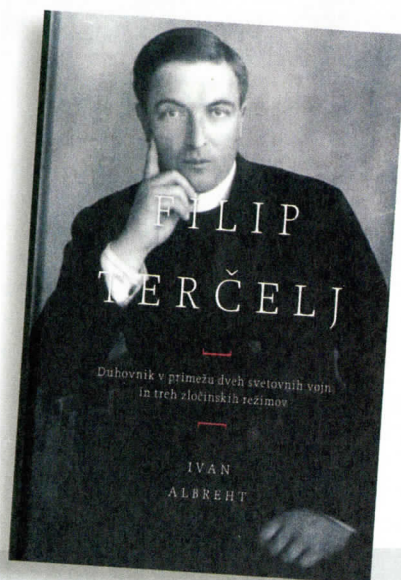
V dolino, kjer so imeli ob cesti v Zgagovi žagi svojo postojanko »knojevci«, je prišel nekdo od Breliha po opravkih in povedal, da »imajo gor zaprta dva črnuha in da ne ve, kaj bodo naredili z njima«. To je bilo povedano tako, kot bi ga skrbelo, kaj bo z njima.

»Od tu naprej se sprehajamo v labirintu različnih pripovedi, pri katerih je treba upoštevati človekov selektivni spomin, pozabljanje pa tudi zlonamerne govorice, ki so jih sodelavci režima načrtno spuščali med ljudi, da bi ljudi še bolj zbegali in jih speljali v lažne smeri,« opozarja avtor knjige. Pravi, da še danes posamezniki na različne načine dajejo v javnost zgodbe, ki ne zdržijo meril, ki jih mora upoštevati zgodovinska stroka. Celo pritiskajo na tiste, ki še kaj vedo o takratnih dogodkih, kaj in kako naj povedo oziroma naj spremenijo svoje izjave, če niso v skladu z njihovim pripovedovanjem.

Morilci domačini

Pričevanj o številu morilcev je manj kot o tem, kje in kako sta bila duhovnika zajeta. Večina pričevanj govori, da je v urah, ko sta bila zajeta in mučena, sodelovalo več domačih morilcev. Koliko naj bi jih bilo pri umoru v Štulčevi grapi, ni čisto jasno. Vsekakor ne manj kot dva, verjetneje pa več, piše Albreht.

Največkrat omenjajo Janeza Jensterla - Plašajtarja, ki je takrat s svojo družino živel v hiši, kamor so duhovnika zaprli, Janeza Čerina - Bitenca in Lada Guzelja - Kurina, ki je bil takrat še mladostnik, star 17 let. O njem pripovedujejo, da je še dolgo za tem nosil Krašnov usnjen plašč. Z mučenjem duhovnikov se je zlasti hvalil, kadar je bil pijan. Več pričevanj govori, da se je najmlajši morilec Guzelj v gostilni pri Slavcu v Zalem Logu v pijanosti postavil, ko so ga spraševali, kako je bilo, ko je mučil duhovnika: »Bolj ko sem

Skupina davških partizanov, med njimi tudi morilci in tisti, ki so se hvalili z mučenjem Krašne in Terčelja. Od leve: Stane Bevk, Janez Čerin - Bitencov, Janez Jensterle - Plašaj, ter Jože Čerin - Bitencov, Lado Guzelj - Kurin, Ivan Prezelj - Podgrivar, Stane Biček, Pavle Čerin, Gabrijel Peternelj

ga s polenom mlatil, bolj je hudič molu.« Slišalo ga je več mladih, ki so bili njegovi sodelavci v podjetju. Naslednji dan so bili udeleženci pogovora zaslišani, zakaj so Guzelju postavljali takšna vprašanja.

Smrti morilcev

Nekoč pa se je Lado Guzelj - Kurin v davški gostilni pri Jemcu izpovedal ob prisotnosti domačinov. Povedal je, kakšno bolečino nosi zaradi uboja duhovnikov, kako ga peče, da tega ni mogoče povedati. Opravičeval se je, da je bil še mlad in zaveden. Končal je tragično, saj je naredil samomor (1973), ko je bil star 45 let. Prav tako je v čudnih razmerah umrl Plašajtar, vest je delovala in mu zagrenila preostala leta. Tudi Jože Čerin - Bitenc je umrl v nenavadnih okoliščinah, a uradno zaradi kapi. Imel je cerkveni pogreb, ker je žena, kljub moževim pritiskom, vzdržala in hodila v cerkev.

Prav tako so se z mučenjem in umorom obeh duhovnikov postavljali tudi Plašajtar in oba Bitenca, seveda v pijanosti. Plašajtar se je v opitosti hvalil, da se mu je Krašna uprl, da ga je moral udariti s kopitom. Bitenc je pripovedoval, kako je duhovnika mučil, on pa je še vedno držal roke skupaj in molil. To je verjetno mučitelje še bolj razdražilo. Po pričevanju krajevnega čevljarja je Plašajtar pozneje prinesel Terčeljeve čevlje v popravilo. Posamezni pričevalci omenjajo še nekatere druge, ki naj bi sodelovali pri mučenju. Iz teh in še drugih pričevanj je razvidno, da morilcem ni šlo le za umor; iz sovrastva do vere in Cerkve so oba duhovnika več ur mučili in nazadnje umorili.

Kraj umora

Prvi dokumenti iz poletja 1946 ne govorijo o natančnem kraju umora. Jasno pa nakazujejo, da v smeri od Podrošta proti takratni rapalski meji med Jugoslavijo in co-

no B. Poznejša pričevanja podrobneje govorijo, da naj bi ju odvedli od Breliha, mimo Dolinarja, v smer Štulčeve kmetije, torej tudi v smer tedanje meje. Razdalja je precejšnja; v zimskih razmerah ura hoda. Gnali naj bi ju pod Štulčevo hišo in ju v težko dostopni grapi umorili. Blizu kraja umora, nekoliko višje ob potoku, so imeli Štulčevi svoj mlin. Steza v grapo je vodila k mlinu in morda še kam naprej. Verjetno je bila tudi za napajanje živine.

»Postavlja se upravičeno vprašanje, zakaj naj bi duhovnika vodili skoraj uro daleč po strmih bregovih in ozkih stezah,« sprašuje Albreht in dodaja, da so blizu Brelihove hiše, kjer sta bila duhovnika zaprta in mučena, tudi samotne grape in težko dostopne globeli, »uporabne« za prikrite umore in pokope žrtev.

Po njegovem je možnih več odgovorov. »Morda je bilo tedaj območje Štulčeve grape nekakšen izbran prostor za umore in pokope tistega območja. V tem primeru duhovnika nista bila edina umorjena in zapokana na tistem kraju. Kraj umora je namreč ob potoku le dober kilometer stran od Zgagovega poslopja, kjer so imeli 'knojevci' obmejno postojanko.«

»Pobeg« čez mejo

Drugi možni razlog za umor v Štulčevi grapi bi lahko bil, da so morilci želeli duhovnika privedi čim bližje rapalski meji in ju tam umoriti. Potem bi lahko pripovedovali, da sta bila ubita pri poskusu pobega čez mejo. V Štulčevi grapi oziroma blizu nje pa se je zgodilo nekaj nepredvidenega in je zato tam na hitro prišlo do umora. Prva časopisna novica v Slovenskem Primorcu iz leta 1946 nakazuje takšno možnost.

Tretja možna domneva bi lahko bila, da Friderik Koder, po domače Štulčev Fridko, ki ga kot skrivnega opazovalca dogodkov omenjajo Peternelj in nekateri drugi

pričevalci, pri vsem dogodku ni imel tako nedolžne vloge očitovca, kot pripoveduje najmlajša zgodba o takratnih dogodkih, ampak je bil v dogajanje bistveno bolj vpleten. Friderik je bil med vojno v nemški službi in se je po vojni izmaknil iz konvoja, ki je vozil begunce iz Vetrinja nazaj v Jugoslavijo. Če je hotel v novem režimu preživeti, se je moral odkupiti s protiuslugami, sklepa Albreht in dodaja, da po nekaterih pričevanjih Štulčev mlin, ki je bil blizu kraja umora, v času zločina ni sameval, ampak je bila v njem ena ali celo več oseb.

Način umora

Skupni imenovalec vseh pripovedi je, da trupli nista ležala skupaj, ampak več metrov narazen. Terčelj naj bi bil le ustreljen, Krašna pa tudi iznakažen. Krašna naj bi poskušal zbežati ali se braniti, ko je videl, kaj so naredili s Terčeljem.

Ko se je vest o umoru obeh duhovnikov preveč razširila, so iz vrst režimskih sodelavcev prihajali namigi, da so duhovnika le aretirali in je po nesreči prišlo do uboja. Naslednja dopolnjena različica je bila, da je vsega kriv Krašna, ki naj bi se uprl morilcem. Zaradi tega je prišlo do prerivanja in streljanja, v katerem naj bi bil po pomoči ubit tudi Terčelj.

»Vsi namigi so razkrinkani ob preprostemu vprašanju, zakaj se je vse dogajalo na skrajno težko dostopnem ozemlju,« ugotavlja avtor knjige. »Nagibam se k mnenju, da je bil na tistem ozemlju že prej kdo ubit, zlasti zaradi bližine 'knojevske' postojanke pri Zgagu, ki je stala tik ob cesti proti Petrovemu Brdu.«

Zakaj umor?

Možnih »vzrokov« za umor bi bilo lahko več. Albreht omeni dva. V prvem primeru bi lahko pobuda prišla od domačinov, ki so se polastili imetja pregnancev čez mejo in so se zbal za svoje nakradeno premoženje, saj sta duhovnika omenjala, da se bosta v Ljubljani zavzela za pregnance in izginule.

Med domačini je bilo več morilcev, ki so že bili vajeni tega »posla« in so tudi iz koristoljubja ubijali ljudi. Tudi v letu 1946 in še pozneje so nekateri morilci na Davškem in Soriškem izsiljevali svoje sosede in druge, da so jim morali izročati svoje imetje, sicer so jim grozili z orožjem. Na davški spominski plošči žrtvam komunizma, na zunanji steni cerkve, jih je kar polovica, ki so bili umorjeni v letu 1946, pa bi jih bilo menda treba še nekaj pripisati. Jasno je, da se je režimska oblast z umorom strinjala, saj doslej še niso odkrili dokumenta o kakšni preiskavi, kaj šele o kaznovanju zločincev.

Kot vidimo, je Ivan Albreht v knjigi o Terčelju podrobno opisal težave z resnico o umoru dveh duhovnikov. Še več, na koncu je postavil več neprijetnih, celo strašljivih vprašanj. ■